

Philipp Gebhardt · Richard Spencer

A

Nyúltestvérek, ritka nyulak

Írányított szelekció, allélgyakoriságok és
evolúció

BEVEZETÉS

Kulcsfogalmak:

Egyszeres hibrid keresztezés, mendeli keresztezés, genotípus, homozigóta, heterozigóta, domináns, recesszív, fenotípus, irányított szelekció, evolúció, génállomány, allélgyakoriság, Hardy-Weinberg szabály, allélhordozó képesség.

E modellezési feladat azoknak a 16–18 éves tanulóknak ad segítséget, akik emelt szintű biológiát (fakultáció) tanulnak. A program segít a populációk allélgyakoriságaira vonatkozó következő alapelvek megértésében:

- Az egyszeres hibrid mendeli keresztezések domináns és recesszív alléljeinek öröklődésmenete,
- miért maradnak többé-kevésbé stabilak az allélgyakoriságok egy adott populációban, ahol nincs szelekciós nyomás különféle fenotípusokra,
- hogyan alkalmazható a Hardy-Weinberg szabály a domináns és recesszív allélek gyakoriságának kiszámítására, ahol a fenotípust egy gén két allélje határozza meg és egyedek olyan populációjában, ahol egyik fenotípusnak sincs szelekciós előnye,
- az evolúció, mint egy populáció allélgyakoriságainak megváltozása az idők során,
- az allélgyakoriságok megváltozásának oka egy környezetben, ahol az irányított szelekció egy adott fenotípussal rendelkező egyedek túlélését támogatja,
- az előnytelen tulajdonságokért felelős allélek egy génállományban való fennmaradása kívánatosságának oka egy faj változó környezethez való alkalmazkodóképességét tekintve.

A szimuláció a Számoló gombok: a Hardy-Weinberg szabály szemléltetése (*Pongsophon, Roadrangka és Campbell: Tudomány az iskolában, 6.szám, 2007 Ősz*) című cikkben megfogalmazott egyes elveket adaptálja és fejleszti tovább.

FORRÁSOK

Az alkalmazás elérhető az interneten az European Learning Laboratory for the Life Sciences által fenntartott EMBLog tanári portálon. Az alkalmazást működtető program fejlesztése a Flash-alapú SAP Xcelsius szoftver segítségével történt.

A www.science-on-stage.de honlapon keresztül elérhető az EMBLog tanári portál [a tartalom eléréséhez regisztrációra van szükség]

ALAPOK

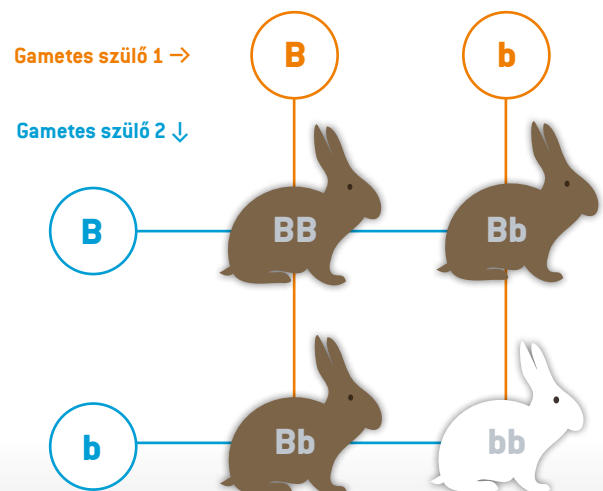
Allélgyakoriság: szelekciós nyomás nélkül

A tanulók rendelkezésére állnak a 64 nyúlból álló modellpopulációról a szükséges háttérinformációk. Ebben a populációban két szőrszín meghatározó allél található meg, barna [B] és fehér [b], ahol a barna szőrszínért felelős allél domináns a fehér fölött. Ebből következően a barna szőrű nyulak genotípusa BB és Bb lehet, míg a fehér szőrt a bb allélpár alakítja ki. Mindezekből adódik, hogy a szőrszín kiváltó allél öröklődése a szigorúan monohibrid mendeli öröklődést követi, ami a barna szín alléljának dominanciája miatt a barna szőrű nyulak-fehérekhez viszonyított 3:1 arányú többségéhez vezet. Mindezeket figyelembe véve a 64 nyúlból álló kiindulási populációban 16-nak van homozigóta BB, 32-nek heterozigóta Bb és 16-nak homozigóta bb genotípusa.

A nyulak egy olyan élőhelyen élnek, mely az év egy részében vegetációval, a fennmaradó időszakban pedig hóval borított. Barna szőrű nyulak jobban tudják álcázni magukat a növényzetben, a fehér szőrűek viszont a hóban. Összességében sem a barna, sem a fehér szőr nem jelent előnyt vagy hátrányt.

Hogy a tanulók felelevenítsék a mendeli monohibrid keresztezés működési elvét, interaktív Punet táblát használva előállítják a genetikai keresztezési kombinációt két heterozigóta (Bb) nyúl között.

Punet négyzet

Ezután a tanulók arra használják a programot, hogy a kiindulási populáció összes utódjának genotípusát megállapítsák.

A program a szimulációhoz négy alapelvet alkalmaz:

- különbözőgenotípusok szülőpárjainak véletlenszerű kombinálódását
- az élőhely eltartóképességét 64 nyúlban határoztuk meg
- mindhárom genotípus utódjainak egyenlő szaporodási és túlélési esélyét [50 %]
- az első generáció túlélő és nemi érettséget elérő utódjai lesznek a következő nemzedék szülői

A szoftver iránymutatást ad a tanulóknak, így azok az utódnemzedékek létszámának alakulását 10 generáción keresztül tudják követni. Ez az adat szükséges az egyes nemzedékek B és b allélgyakoriságainak kiszámításához. Hogy megbizonyosodjunk arról, a tanulók megértették az allélgyakoriságok számításmenetét, el kell készíteniük egy példaszámítást, melyben az adatbevitel után ellenőrzik, hogy a helyes eredményt kapták-e.

A tanulók megállapítják, hogy a B és a b allélek gyakorisága többé-kevésbé állandó marad. A program képes az eredmények grafikus ábrázolására is [az allélgyakoriság grafikonját rajzolja meg a nemzedékszám függvényében].

Allélgyakoriság: Hardy-Weinberg egyensúlyi állapot esetén

A nyúlpopulációban a BB és Bb genotípussal rendelkező nyulak k azonos fenotípust mutatnak [baran szőr], emiatt nem lehetséges a genotípusok egyedszámának meg-

határozása. A bb genotípust hordozó nyulak száma azonban felismerhető és megállapítható [mindegyikük fehér szőrt visel].

A tevékenység végigvezeti a tanulókat a Hardy-Weinberg elv gyakorlati alapjainak megmutatásán, hogy miként használható fel a bb genotípusú nyulak száma a BB és Bb genotípusú egyedek számának becslésére.

Elvárjuk a tanulóktól, hogy a Hardy-Weinberg elvet egy adott probléma megoldására alkalmazzák. A megadott információkból kiemelt megfelelő adatok bevitelével képesek az információk elemzésére és az adott populációban meglévő BB és Bb genotípusú egyedek becsült létszámának kiszámítására. A tanulók útmutatást kapnak a számítások helyes elvégzéséhez és ellenőrzési lépés is biztosítja a számítások helyes elvégzését.

Allélgyakoriság: szelekciós nyomás megléte esetén

A klímaváltozás eredményeként az élőhelyet többé az év egyik szakában sem borítja hó. Ez versenyhátrányt jelent a fehér szőrű (bb genotípusú) nyulak számára. Ezek az egyedek többé nem képesek egyáltalán elrejtőzni az élőhelyen, amely egész évben növényzet által borított, emiatt sokkal inkább ki vannak téve a ragadozók támadásának. Minden fehér szőrű nyúl ragadozók prédájává lesz mielőtt elérné az ivarérettséget. A környezet ellenük szelektál.

A szelekciós nyomás nélküli feladathoz hasonlóan használják a tanulók a programot a genotípusok megállapítására a kiindulási populáció és az azt követő nemzedékek utódjaiban. Ebben az esetben azonban a paraméterek változnak. A program az előzőleg meghatározott 4 alapelvből 3-at használ [különböző genotípusok szülő nyulainak véletlen párosodása, 64 nyúl a terület eltartóképessége, az adott nemzedék ivarérettség eljutó utódjai lesznek a következő nemzedék szülői]. Egy komoly eltérés azonban van: mindhárom genotípus ivarérettséget elérő utódjainak aránya többé nem azonos, mivel egyetlen fehér nyúl sem éri meg ezt a kort. A program ezt figyelembe véve korrekciós számításokat alkalmaz annak kiszámításához, hogy hány BB és Bb genotípusú nyúl nő fel és válik a következő generáció szülőjévé. Ez 50 % fölötti érték lesz, de az aktuális számarány függ az adott generációban született bb genotípusú fehér nyulak számától.

Ahogy a szelekciós nyomás nélküli esetben, úgy a program itt is segíti a tanulókat abban, hogy ki tudják vele számolni minden genotípus utódainak számát a

Nyulak egyedszáma generációnként

Ivarérettséget elért nyulak száma generációnként

következő 10 nemzedékre. Ezt felhasználva ki tudják számolni a B és b allélek gyakoriságát minden egyes generációban.

A számítások elvégzésével a tanulók képesek felismerni a B és b allélek gyakoriságának változását egymást követő nemzedékekben (a B allél gyakorisága nő, míg a b allél csökken). A kapott eredményt a program szintén képes grafikusán megjeleníteni az allélgyakoriságot a nemzedékszámok függvényében megjelenítő grafikon formájában.

Az alapelvek összegzését segítő kérdések

A projekt végét egy kérdéssor képezi. Az adott válaszokból látható, hogy a tanulók elvégezték a feladatot és segítik a tanárt annak ellenőrzésében, hogy a diákok megértették-e az alapelveket. A diákok betáplálják a kérdésekre adott válaszaikat, illetve nevüket és a dátumot. Kinyomtatják válaszaikat és továbbítják azokat tanárjuknak az érdemjegyes értékeléshez.

KÖVETKEZTETÉS

A modellező program elérhető lehet webes alapon. Felhasználható tanórai segédanyagként, házi feladatként, vagy önálló projektként is adható. A tanulók önállóan ellenőrizhetik felkészültségüket a projekt végén kitöltendő feleletválasztásos teszt segítségével, amelyet a program automatikusan értékel. Ezen felül tartalmaz még egy ellenőrző kérdéssort is, amit a tanulónak ki kell töltenie és kinyomtatnia. A tanárok ezeket a hagyományos vizsgaszerű kérdéseket is felhasználhatják a szimuláció alapelveinek megértésének mérésére.

Örömmel fogadunk minden, a programmal kapcsolatos észrevételt, fejlesztési javaslatot! A vizsga kérdéssor értékelési útmutatója kérésre rendelkezésre áll, kérjük keressen meg az alábbi email címen:

RA.Spencer@mbro.ac.uk

